

Κωνσταντίνος Ηροκλής Βασιιάδης

Η ψυχή του «Εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου»

του Άρη Τσοκώνα

Πολλές φορές τα μεγάλα έργα ταυτίζονται με τους δημιουργούς τους. Έτσι και ο «εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος» ταυτίστηκε με τον εμπνευστή και ιδρυτή του, τον ενθουσιώδη και δυναμικό ιατροφιλόσοφο, Κωνσταντίνο Ηροκλή Βασιιάδη, στη ζωή και το έργο του οποίου θα αναφερθώ στην εισήγησή μου. Σκοπός μου είναι να σας παρουσιάσω τον Φιλολογικό Σύλλογο από την οπτική γωνία του ιδρυτή του, για τον οποίο υπήρξε το όραμα μιας ολόκληρης ζωής.

Ο Κωνσταντίνος Βασιιάδης γεννήθηκε στις 30 Μαρτίου του 1821 στο Δελβινάκι της Ηπείρου. Ο πατέρας του ονομάζονταν Χρήστος και η μητέρα του Διώχνω, το γένος Δορδούφη. Σύμφωνα με μία ηπειρώτικη συνήθεια, το όνομα αυτό δινόταν στα κορίτσια για να μην γεννήσει η μητέρα τους και άλλο κορίτσι. Μετά τον γάμο της όμως άλλαξε το όνομά της και το έκανε Αλεξάνδρα. Ο μικρός Κωνσταντίνος έμαθε τα πρώτα του γράμματα στο δημοτικό της γενέτειράς του και δέκα τεσσάρων χρόνων μετοίκησε στην Αρτάκη της Κυζίκου, όπου ο πατέρας του εργαζόταν ως φούρναρης. Δούλεψε στον φούρνο του πατέρα του και παράλληλα συνέχισε τις σπουδές του στο σχολείο της πολίχνης. Διακρίθηκε για την επιμέλεια και τις αθλητικές του επιδόσεις, ιδιαίτερα στο κολύμπι, σε βαθμό να καθιερωθεί η παροιμιώδης έκφραση «κολυμπάει σαν τον Κώστα».

Ο πατέρας του, βλέποντας την αφοσίωση του γιου του στα γράμματα, αποφάσισε να τον στείλει στην Πόλη για να συνεχίσει εκεί τις σπουδές του. Ο Κωνσταντίνος το 1837 εγγράφεται στην Μεγάλη του Γένους Σχολή, η οποία τότε λειτουργούσε στην Ξηροκρήνη του Βοσπόρου. Σύμφωνα με μια συνήθεια που επικρατούσε εκείνην την εποχή, ο καθηγητικός σύλλογος της σχολής και ο σχολάρχης έδιναν στους μαθητές τους ένα όνομα σύμφωνα με την κλίση και τον χαρακτήρα τους. Το αθλητικό παράστημα και ο τολμηρός χαρακτήρας του Κωνσταντίνου έγιναν αιτία να τον αποκαλούν Ηροκλή και το όνομα αυτό κράτησε ως το τέλος της ζωής του.

Μετά από φοίτηση δύο χρόνων στην Μεγάλη του Γένους Σχολή διορίστηκε σχολάρχης, πρώτα στην αστική σχολή της Βλάχκας κι έναν χρόνο αργότερα στην σχολή του Μεγάλου Ρεύματος, την οποία διηύθυνε με επιτυχία επί τρία χρόνια. Η εφορία της Μεγάλης Σχολής εκτιμώντας τα σπάνια προτερήματα και την έφεσή του στα γράμματα αποφάσισε να τον στείλει με υποτροφία στο Οθώνειο –όπως ονομαζόταν τότε– Πανεπιστήμιο της Αθήνας. Η διαμονή όμως του Βασιιάδη στην πρωτεύουσα της Ελλάδας συνέπεσε με τις αναταραχές του 1843, που κατέληξαν στην παραχώρηση συντάγματος από τον Όθωνα. Ο Βασιιάδης, μετά από παραμονή τριών μηνών στην Αθήνα, γυρίζει πίσω και διορίζεται σε ηλικία 22 ετών καθηγητής φιλολογίας στην Μεγάλη του Γένους Σχολή.

Το 1848 εκδίδει με την χορηγία του μεγάλου ποστέλνικου και υπομνηματογράφου του Πατριαρχείου Σωτήρη Καλλιιάδη, τον Α΄ Φιλιππικό και τους τρεις Ολυνθιακούς λόγους του Δημοσθένη. Πρόκειται για την πρώτη ελληνική προσέγγιση, σχολιασμένη και επεξεργασμένη κατά τα πρότυπα των κλασικών συγγραμμάτων που μέχρι τότε συνέτασσαν ευρωπαίοι φιλόλογοι, γι' αυτό και η εν λόγω έκδοση προκάλεσε μεγάλη εντύπωση στους ακαδημαϊκούς κύκλους. Για την εργασία του αυτή, το πανεπιστήμιο της Λειψίας του απένειμε το 1857 τιμή ένεκεν τον τίτλο του διδάκτορος της φιλοσοφίας. Ο Καλλιιάδης προτείνει στον προστατευόμενό του καθηγητή να παραιτηθεί από τα καθήκοντά του και να συνοδέψει τον γιο του Δημήτρη στο Παρίσι για να επιβλέπει τις σπουδές του. Δύο χρόνια αργότερα ακολουθεί και ο άλλος γιος της οικογενείας, ο Κωνσταντίνος. Ο Βασιιάδης μένει έως το 1855 στο Παρίσι, όπου παράλληλα με τα παιδαγωγικά του καθήκοντα, σπουδάζει ιατρική και παρακολουθεί μαθήματα φιλολογίας και φιλοσοφίας με την οικονομική ενίσχυση του Καλλιιάδη.

Το προοδευτικό κλίμα που επικρατεί στην γαλλική πρωτεύουσα, μετά την Φεβρουαριανή Επανάσταση του 1848, αναπτύσσει ακόμη περισσότερο την αγάπη του Βασιιάδη προς την ελληνική αρχαιότητα. «Άφατος κατελάμβανε τη καρδίαν μου συγκίνησις» λέει σε κάποιο λόγο του «όταν ήκουον όλους τους καθηγητάς των γραμμάτων και των επιστημών του Πανεπιστημίου των Παρισίων από του ελληνισμού ως αφετηρίας ορμώνμενους.»

Παρατείνει την διαμονή του δύο χρόνια ακόμη για να επιβλέψει τις σπουδές του γιου του πρίγκιπα Μιχαήλ Στούρτζα και μεταβαίνει στο Βερολίνο. Παρακολουθεί μαθήματα ιατρικής και φιλοσοφίας για άλλα δύο χρόνια, υποστηρίζει την γραμμένη στα λατινικά διατριβή του «Περί της γυμναστικής των αρχαίων Ελλήνων» και αναγορεύεται διδάκτωρ της ιατρικής. Το 1859, επιστρέφοντας στην Πόλη, του προτείνουν έδρα στην Φιλοσοφική Σχολή του Οθωνείου Πανεπιστημίου, αλλά μη εγκρίνοντας την συγκέντρωση όλων των λογίων στην Αθήνα προτιμά να διοριστεί καθηγητής φιλοσοφίας στην Μεγάλη του Γένους Σχολή.

Ο Βασιάδης εργάστηκε ως καθηγητής έως το 1862. Σε μία συγκέντρωση της ομογένειας στο χωριό Χιουνκιάρ Ισκελεσέ του Βοσπόρου, έκανε μια ενθουσιώδη πρόταση για τον δευτερότοκο γιο της Βασίλισσας Βικτωρίας, Πρίγκιπα Αλφρέδο, ο οποίος είχε προταθεί να γίνει βασιλιάς της Ελλάδος αλλά δεν τον δέχθηκαν τελικά οι προστάτιδες δυνάμεις. Ο θόρυβος που προκάλεσε η πρόταση αυτή, τον ανάγκασε να παραιτηθεί από τα καθήκοντά του στην Μεγάλη του Γένους Σχολή. Θα πάθαινε και χειρότερα, εάν δεν τον προστάτευε ο πανίσχυρος φίλος του, πρεσβευτής της Μ. Βρετανίας Bulwer.

Την εποχή που γύρισε ο Βασιάδης στην Πόλη, είχαν βελτιωθεί οι συνθήκες διαβίωσης των μη μουσουλμανικών πληθυσμών με τις μεταρρυθμίσεις του Σουλτάνου Μαχμούτ του Β΄ και τα μεταρρυθμιστικά διατάγματα του Χάττ-ι Σερίφ και του Χάττ-ι Χουμαγιούν. Στα τέλη του 1861, ο Βασιάδης μαζί με άλλους λόγιους και φιλογενείς άνδρες όπως οι Γεώργιος Ζαρίφης, Αλέξανδρος Πασπάτης, Σπυρίδων Μαυρογένης, Ανδρέας Συγγρός και Αλέξανδρος Καραθεοδωρής ίδρυσε το «Εκπαιδευτικόν Φροντιστήριον». Σκοπός του σωματείου ήταν: «Η διάδοσις των γραμμάτων εν γένει εις τους εν τω Οθωμανικώ κράτει ορθοδόξους λαούς και μάλιστα εις το γυναικείον φύλον, άνευ διακρίσεως καταγωγής και γλώσσης.» Το πρόγραμμα του Εκπαιδευτικού Φροντιστηρίου περιελάμβανε επίσης την σύσταση διδασκαλείου στην Πόλη, την ίδρυση σχολείων όπου υπήρχε ανάγκη, την υποστήριξη των σχολείων των απόρων κοινοτήτων, την έκδοση διδακτικών βιβλίων και την χορήγηση υποτροφιών σε φερέλπιδες νέους. Στις αρχές της ίδιας χρονιάς συμμετείχε και στην ίδρυση του «Ιατρικού Συλλόγου», του πρώτου σωματείου που χρησιμοποίησε τον όρο σύλλογος στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Ήδη από το 1860, μια μικρή συντροφιά, αποτελούμενη από τον Ηροκλή Βασιάδη, τον διπλωμάτη Αριστείδη Παλαιόλογο και τους αδελφούς Δημήτρη και Κωνσταντίνο Καλλιάδη, συγκεντρώνονταν σε ένα σπίτι στην Οδό Παρμάκκαπι 11 όπου ο Βασιάδης μελετούσε και ανέλυε το έργο του αγαπημένου του φιλοσόφου Πλάτωνα. Εδώ έμενε ο Σπυρίδων Μαυρογένης, ο μετέπειτα αρχίατρος και προσωπικός γιατρός του Σουλτάνου Χαμίτ του Β΄.

Με τον καιρό και άλλοι εξέφρασαν την επιθυμία να συμμετάσχουν στις φιλολογικές αυτές εσπερίδες κι έτσι αποφασίστηκε η ίδρυση ενός φιλολογικού σωματείου. Στις 17 Απριλίου του 1861, οι ενδιαφερόμενοι συγκεντρώθηκαν στη Μεγάλη Οδό του Πέραν, στο μέγαρο του Χατζή Γεωργίου Κωνσταντινίδη και ίδρυσαν τον «Εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικό Φιλολογικό Σύλλογο» κατά το πρότυπο των ακαδημιών και λεσχών της Δυτικής Ευρώπης. Μετά τις διαδοχικές διαλύσεις του Εκπαιδευτικού Φροντιστηρίου και του Ιατρικού Συλλόγου, ο ευρύτερος σκοπός των δύο αυτών σωματείων κληρονομήθηκε από τον Φιλολογικό Σύλλογο, ο οποίος αποτελείτο περίπου από τα ίδια μέλη.

Στην πρώτη συνεδρία του συλλόγου, στις 4 Μαΐου, έγιναν οι αρχαιρεσίες και τα εγκαίνια. Πρόεδρος ορίστηκε ο καθηγητής της Ιατρικής Σχολής, Σύμβουλος του Υπουργείου Εκπαίδευσης και προσωπικός γιατρός του Σουλτάνου Μαχμούτ του Β΄, Στέφανος Καραθεοδωρής. Από τα 33 ιδρυτικά μέλη, οι δέκα ήταν γιατροί, οι επτά επιχειρηματίες, οι έξι εκπαιδευτικοί και λόγιοι, οι τέσσερις μέλη της ανώτερης οθωμανικής διοίκησης και ένας, ο Αλέξανδρος Λάσκαρης, μητροπολίτης Σισανίου, κληρικός. Ο Αλέξανδρος Ζωηρός Πασάς στον λόγο του για τα 50 χρόνια λειτουργίας του Συλλόγου θα πει:

«Η δε Μεγάλη του Χριστού Εκκλησία και ο κλήρος ημών κατ' αρχάς μεν της ιδρύσεως του Συλλόγου έδειξαν απέναντι αυτού στάσιν ουχί βεβαίως εχθρικήν, αλλά επιφυλακτικήν. Μετ' ου πολύ όμως πολλοί εκ των ανωτέρω κληρικών προσήλθον εις τον Σύλλογον και εγένοντο μέλη αυτού διαπρεπή.»

Ο Σύλλογος για να λειτουργήσει πιο αποτελεσματικά χωρίζεται σε τμήματα. Ο Βασιάδης είναι μόνιμος πρόεδρος της Φιλολογικής Επιτροπής χωρίς αυτό να τον εμποδίζει να είναι ταυτόχρονα και πρόεδρος της Εκπαιδευτικής. Γίνεται η κινητήριος δύναμη του Συλλόγου και πρωτοστατεί σε κάθε πρωτοβουλία. Προτείνει την ίδρυση της Ζωγραφείου Βιβλιοθήκης και πείθει τον φίλο του Χρηστάκη Ζωγράφο να την χρηματοδοτήσει. Εισηγείται την καθιέρωση διαγωνισμών για την έκδοση διδακτικών βιβλίων και πείθει τον γαμπρό του Ζωγράφου, Κωνσταντίνο Καραπάνο, να γίνει χορηγός. Ως πρόεδρος της Φιλολογικής Επιτροπής θεσμοθετεί το 1871 διαγωνισμό με θέμα «Συλλογή των ζώντων μνημείων εν τη γλώσση του λαού». Κάτω από αυτή την περιφραση κρύβεται η επιστήμη της Λαογραφίας, 14 χρόνια πριν δημιουργήσει την λέξη ο Νικόλαος Πολίτης.

Μετά την έγκριση του τρίτου κανονισμού του Συλλόγου το 1871, όπου ορίζεται ως σκοπός του Συλλόγου «*η των γραμμάτων και επιστημών καλλιέργεια και η ανά την Ανατολήν διάδοσις αυτών*» ο Σύλλογος ιδρύει νέα σχολεία, υποστηρίζει τα σχολεία της επαρχίας δίνοντας έμφαση στα παρθεναγωγεία, σπουδάζει δασκάλους και λειτουργεί πια σαν Υπουργείο Παιδείας με μόνιμο υπουργό τον Ηροκλή Βασιάδη.

Τρία από τα έξι μέλη της Πατριαρχικής Κεντρικής Εκπαιδευτικής Επιτροπής που ιδρύει το Πατριαρχείο το 1873 είναι ενεργά μέλη του Συλλόγου. Κατά το πρότυπό του ιδρύονται στην Πόλη και στην επαρχία ο ένας μετά τον άλλον φιλεκπαιδευτικοί σύλλογοι. Ο Ηροκλής Βασιάδης είναι πρόεδρος, αντιπρόεδρος ή τουλάχιστον ιδρυτικό μέλος στους περισσότερους από αυτούς. Παρ' όλο το φορτωμένο του πρόγραμμα, μόλις εξοικονομεί λίγο χρόνο γράφει και δημοσιεύει πάνω από 80 μελέτες, εκθέσεις, λόγους και προσφωνήσεις.

Η «εν Κωνσταντινουπόλει Μακεδονική Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης» που ιδρύεται το 1871 ενδιαφέρεται με τις εκπαιδευτικές ανάγκες της δυτικής Μακεδονίας. Ο Ηπειρωτικός και ο Θρακικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος που ιδρύονται το 1872 δίνουν έμφαση στην Ήπειρο και την Θράκη αντίστοιχα. Με τις χορηγίες του Χρηστάκη Ζωγράφου και του Γεωργίου Ζαρίφη συστήνονται το Ζωγράφειο Διδασκαλείο στο Κεσοράτι της Ηπείρου και το Ζαρίφειο Διδασκαλείο στην Φιλιππούπολη. Ο βραχύβιος «Σύλλογος υπέρ της Γυναικείας Παιδείσεως» που ιδρύεται το 1874 αφήνει κληρονομιά το μεγαλοπρεπές Ζάππειο Παρθεναγωγείο. Ακόμη ιδρύεται το 1874 και ο «εν Κωνσταντινουπόλει Ιερατικός Εκπαιδευτικός Σύλλογος» με την προτροπή και την ενεργό συμμετοχή του Βασιάδη. Η επιρροή του Συλλόγου γίνεται αισθητή και στην Ελλάδα, καθώς αποτελεί το 1869 πρότυπο στην σύσταση του «εν Αθήναις Συλλόγου προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων».

Η ευνοϊκή οικονομική συγκυρία, κατά την οποία το τεράστιο Οθωμανικό χρέος χρηματοδοτείται μέσω βραχυπρόθεσμου δανεισμού από ελληνικά κυρίως τραπεζικά καταστήματα της Πόλης, επιτρέπει την διάθεση μεγάλων ποσών στην παιδεία. Έτσι όταν η μεγάλη πυρκαγιά του 1870 καταστρέφει ολοσχερώς τα γραφεία του Συλλόγου, χτίζεται αμέσως ιδιόκτητο κτήριο που κοστίζει το μυθικό ποσό των 7.000 λιρών. Στους πανηγυρικούς εορτασμούς της εικοσιπενταετηρίδας κόβεται μετάλλιο που στην μία του πλευρά έχει την εικόνα του μεγάλου ευεργέτη του Συλλόγου Χρηστάκη Ζωγράφου και στην άλλη το όνομα του Ηροκλή Βασιάδη, ο οποίος έως τότε είχε εκλεγεί πρόεδρος έξι φορές.

Ο Βασιάδης εκπροσώπησε πολλές φορές στην Ελλάδα και στο εξωτερικό τον Φιλολογικό Σύλλογο καθώς και τους Έλληνες της Πόλης. Χαρακτηριστική είναι η συμμετοχή του στο συνέδριο που διοργάνωσε ο Φιλολογικός Σύλλογος Παρνασσός το 1879 στην Αθήνα. Σε μια εποχή που δεν υπάρχουν ούτε καν αθλητικοί σύλλογοι, με την εισήγησή του «Περί αναστάσεως και αναγεννήσεως της εθνικής γυμναστικής, παιδαγωγικής τε και δημοσίας» προτείνει να μπει στα σχολεία υποχρεωτικό μάθημα σωματικής αγωγής.

Ο Ηροκλής Βασιάδης, ο ισόβιος υπουργός παιδείας του ελληνισμού της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, απεβίωσε στις 19 Φεβρουαρίου του 1890. Από την περιγραφή του δημοσιογράφου Σταύρου Βουτυρά, που είδε τον άρρωστο την τελευταία μέρα της ζωής του, φαίνεται ότι η ασθένειά του ήταν στηθάγχη ή κάτι παραπλήσιο. Μόλις μαθεύτηκε το δυσάρεστο νέο, το προεδρείο του Συλλόγου συνεδρίασε και αποφάσισε να σταματήσει για ένα μήνα όλες τις δραστηριότητές του και να πενήσει τον προσφιλή του νεκρό. Να μεταφέρει την σορό του στον Σύλλογο για να ξενυχτίσουν οι φίλοι, μαθητές και συνεργάτες τον δάσκαλό τους. Και να στηθεί η προτομή του Ιδρυτή στην αίθουσα των συνεδριάσεων δίπλα στην προτομή του μεγάλου χορηγού του Συλλόγου Χρηστάκη Ζωγράφου, για να

επιβλέπουν και να ευλογούν οι δύο Ηπειρώτες την πρόοδο του λατρευτού τους έργου.

Ο ταριχευμένος νεκρός, αφού εξάχθηκε η καρδιά του για να αποσταλεί στην γενέτειρά του το Δελβινάκι, έμεινε επί τρεις μέρες στην αίθουσα συνεδριάσεων του Συλλόγου για κοινό προσκύνημα. Παρά την ραγδαία βροχή, παρακολούθησαν την κηδεία πάνω από 5 χιλιάδες άτομα, στην πλειονότητά τους Ηπειρώτες. Όλοι οι σύλλογοι της Πόλης, οι εφορίες των σχολείων, οι διευθυντές και οι συντάκτες των εφημερίδων προσήλθαν για να εκφράσουν την ευγνωμοσύνη τους με θερμές προσφωνήσεις και απειράριθμα στεφάνια. Η ομογένεια σύσσωμη τίμησε τον μεγάλο της ευεργέτη, ο οποίος ακόμη και στο τέλος του βίου του δεν ξέχασε τον πολυαγαπημένο του Σύλλογο.

«Διατάσσω όπως εκ της βιβλιοθήκης μου το πλείστον μείνη παρά τω ενταύθα Ελληνικό Φιλολογικό Συλλόγω και το έτερον μέρος αποσταλή εις το εν Αθήναις Εθνικόν Πανεπιστήμιον.» γράφει στην διαθήκη του και συνεχίζει: «Εκ των χρεωγράφων των κατατεθειμένων εν τη ενταύθα Τράπεζα της Κωνσταντινουπόλεως αι εξήκοντα πέντε μετοχαί του Λαυρίου ορίζω όπως εκποιηθώσι και το κεφάλαιον αυτών κατατεθή εις την Εθνικήν Τράπεζαν της Ελλάδος, ο τόκος δε αυτού προστίθεται εις το κεφάλαιον μέχρις ότου σχηματισθή δια του ανατοκισμού ποσόν παράγον ετησίως πενήκοντα οθωμανικάς λίρας, οίτινες να χρησιμεύσωσιν ως βραβείον ετησίου διαγωνίσματος φιλολογικού ή άλλου επιστημονικού, τιθεμένου υπό του ενταύθα Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου εν ονόματι και εις τιμήν του αιιδίμου Σωτηρίου Καλλιάρχου, προς δείγμα της ευγνωμοσύνης μου προς τον άνδραν εκείνον, συντελέσαντα εις την ανάπτυξίν μου.»

Εκτελεστής της διαθήκης, είναι ο πρόεδρος του Φιλολογικού Συλλόγου, τέως μαθητής και νυν συνεργάτης του Βασιάδη, ο μικρότερος γιος του αιιδίμου μεγάλου ποστέλνικου και υπομνηματογράφου του Πατριαρχείου, Κωνσταντίνος Καλλιάρχης.

«Για τούτο θα έπρεπε σε κάθε τόπο, σε κάθε προσφυγικό συνοικισμό να υπάρχει μια οδός Βασιάδη, μια αίθουσα συγκεντρώσεων Βασιάδη ή ένα Κέντρο Πνευματικής Καλλιέργειας με το τιμημένο όνομά του στην επιγραφή. Εκείνος για όλους μόχθησε, για όλους έτρεξε, δαπάνησε και δαπανήθηκε» λέει σε κάποιο άρθρο της η Τατιάνα Σταύρου. Αναρωτιέμαι τι θα έπρεπε να έχουμε κάνει εμείς οι συμπολίτες του, που είμαστε άμεσοι αποδέκτες της μεγαθυμίας και της γενναιοδωρίας του. _

Άρης Τσοκώνας